

LAUSUNTO

Helsinki 10.10.2024

Sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunta

Viite: HE 109/2024 vp

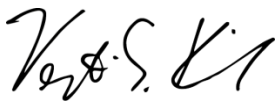
Asia: Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2025. Teema:
Budjettiesitysten yhteisvaikutukset - sosiaaliturvaan ja palveluihin kohdistuvien leikkausten sekä maksujen korotusten yhteisvaikutusten arviointi, ml. alueelliset erot, työllisyysvaikutukset

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveystieteiden vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on yli 240 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäsenenä lähes 70 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Lisätietoja:

erityisasiantuntija Anna Järvinen, anna.jarvinen@soste.fi, p. 050 586 5677

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas
pääsihteeri

SOSTE

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry
SOSTE Finlands social och hälsa rf
SOSTE Finnish Federation for Social Affairs and Health

www.soste.fi

SOSTE kiittää mahdollisuudesta lausua budjettiesitysten sosiaaliturvaan ja palveluihin kohdistuvien leikkausten sekä maksujen korotusten yhteisvaikutusten arvioinnista.

Järjestöihin kohdistuvien leikkausten vaikutukset samoihin haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisiin on jätetty arvioimatta

SOSTE korostaa:

- STM:n arviointiraportti jättää täysin huomiotta järjestöjen valtionavustuksiin vaalikauden aikana tehtävät kolmanneksen leikkaukset, vaikka myös näillä leikkauksilla on merkittävä vaikutus kansalaisten terveyteen ja pärjäämiseen. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaedellytysten turvaamiseksi valtionavustusten taso on taattava pitkäjänteisesti ja ennakoitavasti. Ensi vuodelle esitetyt valtionavustusleikkaukset on peruttava tai vähintään kohtuullistettava.

Samalla kun julkisista palveluista ja sosiaaliturvaetuksista leikataan, kohdistuu myös järjestöjen rahoitukseen mittavat leikkaukset. Ensi vuonna valtionavustuksia esitetään myönnettäväksi peräti 80 miljoonaa euroa eli viidennes vähemmän tämän vuoden avustustasoon (384 milj. €) verrattuna. Hallituskauden loppuun mennessä avustuksista leikataan yhteensä 130 miljoonaa eli kolmannes. Sosiaali- ja terveysjärjestöt tarjoavat elintärkeää ennaltaehkäisevää tukea ja palveluja haavoittuvimmassa asemassa oleville ihmisille – kuten työttömille, sairaille, vammaisille ja yksinhuoltajille – joita julkiset palvelut eivät aina tavoita riittävästi.

Järjestöjen tarjoama ennaltaehkäisevä työ auttaa vähentämään julkisten palvelujen kuormitusta sekä vähentämään yhteiskunnallisia kustannuksia pitkällä aikavälillä. Järjestöjen työn tukeminen on paitsi inhimillisesti tärkeää myös taloudellisesti järkevää, sillä se ehkäisee ongelmien pahenemista ja kallista erikoissairaanhoidon tarvetta.

Järjestöleikkaukset tulevat väistämättä lisäämään julkisten palveluiden kuormitusta, kun ennaltaehkäisevä apu heikkenee. On suuri puute jättää arvioimatta, miten näiden leikkausten tuleva vaikutus näkyy ihmisten hyvinvoinnissa ja julkisten palveluiden kasvavina kustannuksina.

Sosiaaliturvaan kohdistuvat leikkaukset kumuloituvat haavoittuvassa asemassa oleville

SOSTE korostaa:

- Päätöksiä tehtäessä on huomioitava sosiaaliturvaan esitettyjen leikkausten kumuloituvat vaikutukset haavoittuvassa asemassa oleville ihmisille. Leikkaukset kasaantuvat samoille henkilöille lisäten köyhyyttä ja kasvattaen toimeentulotuen tarvetta. Lisää näihin ihmisryhmiin osuvia sosiaaliturvaleikkauksia ei tule tehdä vuonna 2025.
- Jo tehtyjä, kohtuuttomasti samoille ihmisryhmille kumuloituvia sosiaaliturvan leikkauksia on peruttava. Esimerkiksi työttömyysturvan ja asumistuen suojaosien poisto heikentää työllisyyttä, kun osa-aikatyön tekeminen vähenee. Nämä suojaosat on palautettava. Lisäksi

indeksijäädytyksistä on luovuttava vuoden 2025 alusta lähtien, jotta ihmisten toimeentulo ei jää jälkeen elinkustannusten kehityksestä.

SOSTE on huolissaan sosiaaliturvaan kohdistuvien leikkausten kumuloituvista vaikutuksista haavoittuvassa asemassa oleville. Hallitus on toteuttanut mittavia etuuksiin kohdistuvia leikkauksia vuonna 2024, ja vuodelle 2025 niitä on suunniteltu lisää muun muassa asumistukiin, työttömyysturvaan, kuntoutusrahaan ja sairauspäivärahaan.

Sosiaali- ja terveysministeriön 23.9.2024 julkaisema sosiaaliturvamuutosten yhteisvaikutusten arviointi osoittaa, että vuosien 2024–2025 muutosten seurauksena kolmen pienituloisimman tulokymmenyksen osuus kotitalouksien yhteenlasketusta käytettävissä olevasta tulosta supistuu. Huomattavimpia tulonmenetyksiä (vähintään 5 %:n muutos) kohdistuu pääosin juuri näihin kolmeen pienituloisimpaan tulokymmenykseen. Perhetyypeistä tulonmenetykset kohdistuvat voimakkaimmin yhden hengen talouksiin sekä yksinhuoltajatalouksiin. Suhteellisesti suurimmat käytettävissä olevien tulojen pienenemiset kohdistuvat opiskelijoihin, työttömiin ansioturvan saajiin ja työttömiin perusturvan saajiin.

Suurin vaikutus ihmisten toimeentuloon on vuoden 2024 toimeentuloturvamuutoksilla. Vuodelle 2025 esitettyjen muutosten vaikutus on pienempi. Kokonaisvaikutusten kannalta merkittävimpiä ovat leikkaukset työttömyysturvaan ja yleiseen asumistukeen.

Koko väestön suhteellinen pienituloisuusaste kasvaisi vuosien 2024–2025 muutosten seurauksena 1,7 prosenttiyksikköä, mikä tarkoittaa noin 100 000 henkilöä. Ei-työllisten kohdalla kasvu on huomattavasti suurempaa, 4,5 prosenttiyksikköä. SOSTE muistuttaa, että pienituloisten määrän lisääntymisen lisäksi sosiaaliturvaan kohdistuvat leikkaukset myös syventävät jo olemassa olevaa köyhyyttä niiden kohdalla, joilla toimeentulotuki ei paikkaa tilannetta.

Toimeentulotuen tarpeen kasvattaminen on vastoin hallituksen omaa tavoitetta

Perustoimeentulotuen etuusmenojen arvioidaan kasvavan laskennallisesti runsaat 30 prosenttia. Tämä on täysin vastoin hallituksen omaa tavoitetta puolittaa toimeentulotukea tarvitsevien määrää. Perustuslakivaliokunta on aiemmin pitänyt huolestuttavana, että ehdotettu lainsäädäntö ohjaa ihmisiä toimeentulotuen varaan. Toimeentulotuki on vahvasti tarveharkintainen etuus ja sen varaan joutuminen tarkoittaa ihmisille jatkuvaa asioimista etuusbyrokratian kanssa raportoiden tuloistaan ja menoistaan. Toimeentulotuelta on heikompien kannustimien vuoksi vaikeampi työllistyä, millä on negatiivinen vaikutus työvoiman tarjontaan pitkällä aikavälillä.

Pidentyneellä toimeentulotukiasiakkuudella on todettu olevan myös ylisukupolvisia vaikutuksia. Erityisesti toimeentulotuen saannin pitkittyessä lasten hyvinvoinnin ongelmat yleistyvät. Näin perusturvan heikentäminen ja ihmisten siirtäminen viimesijaisen toimeentulotuen varaan lisää julkisen talouden kuluja pitkälle tulevaisuuteen.

Aiemmin tehtyjen etuusleikkausten vaikutukset ovat vasta realisoitumassa

Indeksijäädytysten vaikutukset kumuloituvat koko vaalikauden ajan vuoteen 2027 saakka, joten pienituloisten tilanne tulee edelleen heikkenemään tulevina vuosina. Moni etuuden saaja saa samaan aikaan useampaa etuutta, jolloin indeksijäädytysten vaikutukset kumuloituvat. Samalla heikkenee jatkuvasti myös perusturvan taso suhteessa viimesijaiseksi tarkoitettuun toimeentulotukeen.

Sosiaali- ja terveysministeriön arviointi osoittaa, että suurin osa köyhyyttä lisäävistä leikkauksista on tehty jo vuonna 2024. SOSTE näkee, että jo tehtyjen suurten leikkausten päälle on kohtuutonta tehdä lisäleikkauksia, vaikka niiden mittakaava olisikin pienempi kuin aiempien leikkausten.

Tehtyjen leikkausten kaikkia vaikutuksia ei vielä ole ehditty nähdä, ja lisäleikkaukset kurjistavat ihmisten tilannetta entisestään. Esimerkiksi jo tehtyjen asumistuen leikkausten vaikutukset eivät ole vielä ehtineet toteutua täysimääräisesti. Silti jo nyt on nähtävissä, että tänä vuonna perustoimeentulotuen menot ovat kasvaneet, ruoka-avun tarve jatkaa kasvuaan, häätöjen määrä on kasvanut voimakkaasti ja ulosottoon on joutunut huomattavasti viime vuotta enemmän ihmisiä. Inhimillisen kärsimyksen lisäksi sosiaalisten ongelmien yleistyminen lisää korjaavien palvelujen tarvetta ja yhteiskunnan kuluja pitkälle tulevaisuuteen.

Suomen tavoitteena on vähentää köyhyys- tai syrjäytymisriskissä olevien määrää 100 000:lla vuoteen 2030 mennessä. Heistä kolmasosan on oltava lapsia. Sosiaaliturvaan kohdistuvat leikkaukset vievät kehitystä päinvastaiseen suuntaan.

Myös sairastamisen kulujen nousu osuu pienituloisimpiin

SOSTE korostaa:

- Esitetyt korotukset erikoissairaanhoidon ja perusterveydenhuollon asiakasmaksuihin tulee perua. Näin mittavat korotukset lisääisivät entisestäänkin eriarvoisuutta ja eri väestöryhmien välisiä terveyseroja sekä siirtäisi palveluja niitä tarvitsevien ulottumattomiin.
- Asiakasmaksulakiin on kirjattava, että terveydenhuollon tasasuuruiset maksut on jätettävä perimättä tai maksuja on alennettava, mikäli ne vaarantavat toimeentulon edellytyksiä tai elatusvelvollisuuden toteutumista.
- Asiakasmaksuja, lääkkeitä ja terveydenhuollon matkoja koskevat maksukatot on yhdistettävä yhdeksi maksukatoksi, ja yhteisen maksukatton taso on sidottava takuueläkkeen tasoon. Maksukatton seuranta on siirrettävä viranomaisille.
- Lääkekorvausten alkuomavastuun korottaminen 70 euroon nykyisestä 50 eurosta ja sen sitominen kansaneläkeindeksiin tulee perua, koska muutos rasittaisi entisestään monien sairastuneiden taloutta.

STM:n arvioinnin perusteella julkisen terveydenhuollon asiakasmaksuihin tehtävät muutokset kasvattavat eniten henkilöiden terveysmenoja, lääkekorvauksiin kohdennetuilla muutoksilla on

pienempi terveystenomenoja kasvattava vaikutus. Vuosien 2024 ja 2025 terveystenomenoihin kohdistuvat muutokset pienentävät muiden paitsi ylimmän tulokymmenyksen terveystenomenojen jälkeisiä käytettävissä olevia tuloja. Suhteellisesti suurin vaikutus tuloihin on kolmessa pienituloisimmassa tulokymmenyksessä.

SOSTE pitää huolestuttavana, että asiakasmaksujen korotukset heikentävät pienituloisten mahdollisuuksia saada tarvitsemiaan perusterveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon palveluja. Korkeat maksut estävät ja viivyttävät hoitoon hakeutumista, mikä puolestaan lisää vaativampien ja kalliimpien hoitotoimenpiteiden tarvetta.

Palveluihin tehtävät leikkaukset yhdessä sosiaaliturvaleikkausten kanssa kasautuvat haavoittuvassa asemassa oleviin ryhmiin

SOSTE korostaa:

- Hoitotakuun seitsemän päivän tavoitteesta tulee edelleen pitää kiinni. Hoitotakuun pidentäminen heikentäisi julkista perusterveydenhuoltoa ja potilaiden yhdenvertaisuutta merkittävästi. Säästöjä ei synny pitkällä tähtäimellä hoitoon pääsy viivästyessä.
- Kela-korvausten korotukseen varattu erä (60 milj. €) tulisi kohdentaa hyvinvointialueiden rahoitukseen, mikä vahvistaisi julkista perusterveydenhuoltoa. Sosiaalihuoltoon suunnitellut 100 miljoonan euron leikkaukset on peruttava.

Sosiaaliturvaleikkausten rinnalla hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveystenomenoihin kohdistuu merkittäviä säästöpaineita. Köyhyyden ja toimeentulotuen tarpeen lisääminen samalla, kun sosiaali- ja terveystenomenoita heikennetään, on huolestuttava yhtälö.

STM arvioinnissa toimeentuloturva- ja sosiaali- ja terveystenomenolainsäädännön muutosten yhteisvaikutukset eri ihmisryhmien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen todetaan, että palveluleikkausten kielteiset vaikutukset kohdistuisivat valmiiksi haavoittuvassa asemassa oleviin pienituloisiin henkilöihin, jotka ovat pelkästään julkisen perusterveydenhuollon varassa. Eli esimerkiksi nuoriin aikuisiin, osatyökykyisiin, vaikeasti työllistyviin työttömiin, ikääntyneisiin ja vammaisiin ihmisiin. Ne heikentävät myös haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja heistä huolta pitävien aikuisten asemaa.

Huolestuttavaa on, että muutokset heikentävät julkisen perusterveydenhuollon hoitoon pääsyä ja voivat siten kasvattaa eriarvoisuutta palvelujen saatavuudessa ja käytössä. Yksityisen terveystenomenon Kela-korvausten nosto ei palvele pienituloisten mahdollisuutta käyttää näitä palveluja. SOSTE näkee, että Kela-korvausten korottamisen sijaan vaikuttavampaa olisi suunnata rahat hyvinvointialueille perusterveydenhuollon vahvistamiseen. Arviointi osoittaa, että perusterveydenhuollon hoitotakuusääntelyn muutokset todennäköisesti pidentävät hoitoon pääsyajkoja. Tämä kohdistuu heikossa ja haavoittuvassa asemassa oleviin ryhmiin, kuten vammaisiin ihmisiin, kuntoutustuella tai työkyvyttömyyseläkkeellä oleviin henkilöihin sekä ikääntyneisiin, jotka

tarvitsevat paljon julkista terveydenhuoltoa. Hoitoon pääsyajkojen pidentyminen voi johtaa muun muassa häiriökäsyntään, päivytysten kuormittumiseen ja erikoissairaanhoidon tarpeen kasvuun. Maantieteelliset erot hoitoon pääsyssä voivat kasvaa. Myös päivytysspalveluiden keskittäminen seurauksena palveluiden saavutettavuus heikkenee ja etäisyydet lisääntyvät erityisesti muuttotappioalueilla, mikä voi edellyttää kuljetusjärjestelyjä ja aiheuttaa kustannuksia sekä toimenpiteitä potilasturvallisuuden varmistamiseksi. Ympäri vuorokautisen hoivan henkilöstömitoituksen laskeminen vaikuttaa hoivan laatuun niin, että ikääntyneiden perustarpeet voidaan tyydyttää, mutta toimintakykyä ylläpitävää ja sosiaalista kanssakäymistä edistävää toiminta voi heikentyä.

Sosiaaliturvaa leikkaamalla ei saavuteta toivottua työllisyysvaikutusta

Hallitus on kertonut tavoittelevansa sosiaaliturvaleikkauksilla työllisyyden parantamista. VM:n huhtikuussa 2024 tekemän arvion perusteella vuoden 2024 aikana voimaan tulevien toimien pitäisi lisätä työllisyyttä noin 74 000 työllisellä. Työvoimatutkimustilaston mukaan 15–64-vuotiaiden työllisyysaste on kuitenkin laskenut 4,5 prosenttiyksiköllä ja työttömyys lisääntynyt 50 000 henkilöllä vuoden 2023 kesäkuusta lähtien. Onkin hyvin todennäköistä, että hallituksen tavoite 100 000 uudesta työllisestä ei tule toteutumaan.

Ero laskelmien ja todellisen kehityksen välillä johtuu osin siitä, että valtiovarainministeriön laskelmissa on tehty monia epärealistisia oletuksia, minkä lisäksi niissä on useimmiten sovellettu lukuja, jotka eivät tosiasiallisesti täysin sovellu tarkastellun toimenpiteen arvioimiseen. Laskelmissa ei ole myöskään huomioitu sitä kielteistä vaikutusta, joka finanssipolitiikan kiristämällä tai tuloerojen kasvulla on työllisyyteen työvoiman kysynnän heikentyessä. Mikäli nämä tekijät olisi huomioitu laskelmissa, työllisyysvaikutukset olisivat todennäköisesti lähellä nollaa tai negatiivisia.

Nyt syyskuussa julkaistussa STM:n arviointimuistiossa ei arvioida muutosten julkiseen talouteen kohdistuvia vaikutuksia tai muutosten työllisyysvaikutuksia. Muistiossa kuitenkin todetaan, että työllisyysvaikutusten huomioiminen ei toisi kokonaiskuvaan merkittävää muutosta, sillä etuuksien heikennyksestä seuraava tulojen lasku on paljon suurempi kuin työllisyyden kasvusta seuraava tulojen kasvu.

STM:n arviointimuistiossa etuus ja palvelu lainsäädännön muutosten vaikutuksista eri ihmisryhmien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen todetaan, että kuntoutukseen ja työllistymistä edistäviin palveluihin osallistumisen taloudellisten kannustimien heikentyminen voi vaikuttaa kielteisesti esityksissä ennakoituihin työllisyysvaikutuksiin. SOSTE jakaa tämän huolen. Olemme aiemmissa lausunnoissamme tuoneet esille muun muassa, että työssäoloehdon kertymisen poistamisen palkkatuetusta työstä heikentävän jo ennestään heikossa asemassa olevien yksilöiden asemaa työelämään integroitumisessa ja yhteiskunnassa, kun kannustin palkkatuettuun työhön heikkenee. Järjestökentältä onkin jo tullut viestiä, että palkkatuettuun työhön hakeutuminen on vähentynyt.

Suomessa riittämätön työn kysyntä ja avointen työpaikkojen vähyys ovat merkittäviä ongelmia, jotka eivät ratkea – ja saattavat jopa pahentua – sosiaaliturvan heikennyksillä. Pienituloisimpien tuloryhmien rajakulutus on hyvätuloisimpia ryhmiä korkeampi, minkä vuoksi tulonsiirto tulojakauman alaosasta sen yläosaan heikentää kulutusta ja lisää säästämistä. Tämä alentaa ennestään heikkoa kokonaiskysyntää ja hidastaa talouskasvua Suomessa. Nykyisessä matalasuhdanteessa sopeutustoimenpiteet pitkittävät taantuman kestoja.